

Національна академія наук України
ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього»

Серія «Проблеми регіонального розвитку»
ISBN 978-966-02-4252-4

Александр Прокопюк

**СТРУКТУРНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ ЕКОНОМІКИ
РЕГІОНІВ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ:
досвід Польщі та перспективи його використання
в Україні**

Монографія

Львів 2016

УДК 330.341.4:[332/135:339.9](438)(477)

П-79

Прокопюк Александер

Структурні трансформації економіки регіонів в умовах євроінтеграції: досвід Польщі та перспективи його використання в Україні / Александер Прокопюк. - Львів: ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього НАН України, 2016. - 375 с. (Серія «Проблеми регіонального розвитку»)

ISBN 978-966-02-4252-4 (серія)

ISBN 978-966-02-8115-8

У монографії досліджуються сучасні теоретичні, методологічні та прикладні засади структурних трансформацій економіки на мезорівні в умовах активізації євроінтеграційних процесів. Розроблено концептуальні засади формування та механізми реалізації регіональної структурної політики в контексті сучасних викликів. Досліджено тенденції, динаміку, закономірності структурних зрушень в економіці регіонів Польщі та України під впливом євроінтеграції. Акцентовано увагу на досвіді Республіки Польща у реалізації регіональної структурної політики та розроблено пропозиції щодо напрямів його використання в Україні.

Для науковців, економістів, керівників і практичних працівників органів управління різних рівнів.

***Науковий редактор:* доктор економічних наук, професор
І. З. Сторонянська**

Рецензенти:

**доктор економічних наук, професор І. М. Вахович
доктор економічних наук, професор Роман Федан
доктор економічних наук, професор С. Л. Шульц**

*Рекомендовано до друку Вченою радою ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М.І.Долішнього НАН України»
(протокол №9 від 5 жовтня 2016 р.)*

ISBN 978-966-02-8115-8

© Прокопюк Александер, 2016
© ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього НАН України», 2016

Зміст

ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1. НАУКОВІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ СТРУКТУРНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ В ЕКОНОМІЦІ РЕГІОНУ	9
1.1. ЕКОНОМІКА РЕГІОНУ ТА ЕКОНОМІЧНИЙ ПРОСТІР: КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ ПОНЯТЬ.....	9
1.2. РЕГІОНАЛЬНА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНА СИСТЕМА ЯК СЕРЕДОВИЩЕ РЕАЛІЗАЦІЇ СТРУКТУРНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ	21
1.3. ЕВОЛЮЦІЯ НАУКОВИХ ПІДХОДІВ ДО ДОСЛІДЖЕННЯ СТРУКТУРНИХ ЗМІН В ЕКОНОМІЦІ РЕГІОНУ	37
Розділ 2. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ РЕГІОНАЛЬНОЇ СТРУКТУРНОЇ ПОЛІТИКИ.....	57
2.1. НАУКОВІ ЗАСАДИ РЕГУЛЮВАННЯ СТРУКТУРНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМ.....	57
2.2. РЕГІОНАЛЬНА СТРУКТУРНА ПОЛІТИКА: ЦІЛІ, ЗАВДАННЯ, ПРИНЦИПИ ФОРМУВАННЯ.....	71
2.3. ІНСТИТУЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНІ МЕХАНІЗМИ РЕАЛІЗАЦІЇ РЕГІОНАЛЬНОЇ СТРУКТУРНОЇ ПОЛІТИКИ.....	85
Розділ 3. ДІАГНОСТИКА СТРУКТУРНИХ ЗМІН В ЕКОНОМІЦІ РЕГІОНІВ ПОЛЬЩІ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ.....	98
3.1. ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ ПОЛЬЩІ ПІД ВПЛИВОМ ІНТЕГРАЦІЇ В ЄС	98
3.2. ІНСТИТУЦІЙНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ В ЕКОНОМІЦІ ПОЛЬЩІ НА МАКРО- ТА МЕЗОРІВНЯХ.....	119
3.3. АНАЛІЗ СТРУКТУРНИХ ПРОПОРЦІЙ І ЇХ ДИНАМІКИ В ЕКОНОМІЦІ РЕГІОНІВ ПОЛЬЩІ.....	130
3.4. СТРУКТУРНІ ЗРУШЕННЯ В ПРОМИСЛОВОСТІ РЕГІОНІВ ПОЛЬЩІ	146

Розділ 4. ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ СТРУКТУРНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ ЕКОНОМІКИ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ	160
4.1. АНАЛІЗ ЕЛАСТИЧНОСТІ (ЧУТЛИВОСТІ) ТРАНСФОРМАЦІЇ РЕГІОНАЛЬНОЇ СТРУКТУРИ ЕКОНОМІКИ	160
4.2. ОЦІНКА ІНТЕНСИВНОСТІ СЕКТОРАЛЬНИХ СТРУКТУРНИХ ЗМІН ЕКОНОМІКИ РЕГІОНІВ.....	173
4.3. ЕФЕКТИВНІСТЬ СТРУКТУРНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ У ПРИКОРДОННИХ РЕГІОНАХ УКРАЇНИ ТА ПОЛЬЩІ.....	192
4.4. ПОРІВНЯННЯ СЕКТОРАЛЬНИХ СТРУКТУРНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ ЕКОНОМІК УКРАЇНИ ТА ПОЛЬЩІ.....	215
Розділ 5. ДОСВІД СТРУКТУРНОЇ МОДЕРНІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ У РЕГІОНАХ ПОЛЬЩІ В УМОВАХ ІНТЕГРАЦІЇ В ЄС	239
5.1. СТРАТЕГІЧНІ ПРІОРИТЕТИ ТА ІНСТИТУЦІЙНІ ЗАСАДИ МОДЕРНІЗАЦІЇ РЕГІОНАЛЬНОЇ СТРУКТУРНОЇ ПОЛІТИКИ ПОЛЬЩІ	239
5.2. ВПЛИВ МЕХАНІЗМІВ РЕГІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ ЄС НА СТРУКТУРНІ РЕФОРМИ В ЕКОНОМІЦІ РЕГІОНІВ ПОЛЬЩІ.....	255
5.3. ПРОГРАМНІ ІНСТРУМЕНТИ СТРУКТУРНОЇ МОДЕРНІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ СХІДНОЇ ПОЛЬЩІ.....	273
Розділ 6. СТРАТЕГІЧНІ ПРІОРИТЕТИ ТА НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ РЕГІОНАЛЬНОЇ СТРУКТУРНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ У СВІТЛІ СУЧАСНИХ ВИКЛИКІВ	288
6.1. КОНЦЕПТУАЛЬНА МОДЕЛЬ РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ НА ЗАСАДАХ СТРУКТУРНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ.....	288
6.2. ІНСТРУМЕНТАРІЙ РЕАЛІЗАЦІЇ РЕГІОНАЛЬНОЇ СТРУКТУРНОЇ ПОЛІТИКИ В КОНТЕКСТІ АКТИВІЗАЦІЇ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ.....	304
6.3. НЕІНДУСТРІАЛЬНА МОДЕРНІЗАЦІЯ ЕКОНОМІКИ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ ЯК ЧИННИК ПІДВИЩЕННЯ ЇХ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ	321
ПІСЛЯМОВА.....	332
ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	332
ДОДАТКИ.....	365

ВСТУП

Необхідність удосконалення політики регіонального розвитку в Україні обумовлена необхідністю формування нової моделі зростання. Вичерпання старої моделі пояснюється серед іншого досягненням межі підвищення ролі держави як джерела цієї стабільності (зокрема у формі зростання бюджетних доходів і витрат), межі розширення доступу державних, квазідержавних і приватних фірм до міжнародного ринку капіталу, вичерпанням можливості підтримки неефективних підприємств для запобігання соціальної дестабілізації тощо. Зазначене доводить необхідність вироблення нової моделі регіонального розвитку, яка базується на вдосконаленні структури регіональних соціально-економічних систем у різних вимірах. Така модель має враховувати найкращі зразки світового досвіду у реалізації регіональної структурної політики з позиції досягнення оптимальних результатів.

У високорозвинених країнах світу одним з визначальних чинників подолання наявних структурних диспропорцій і забезпечення стійкого економічного зростання є чітко визначена регіональна структурна політика. Європейський досвід реалізації структурних трансформацій доводить необхідність формування стратегічного бачення перспектив розвитку кожного регіону, ролі держави та регіональної влади у регулюванні структурних процесів. При цьому перевага надається горизонтальним інструментам реалізації структурної політики, дія яких спрямована на формування ефективного середовища налагодження взаємодії між бізнесом, владою та суспільством для формування ефективної структури економіки, адекватної внутрішнім і зовнішнім викликам.

Для України такими викликами на сучасному етапі розвитку є: значна втрата економічного потенціалу, пов'язана з розгортанням військової агресії Російської Федерації на сході держави; поступове поглиблення розриву між Україною та її європейськими сусідами за більшістю показників соціально-економічного розвитку не дозволяє розглядати Україну в ролі потенційного економічного партнера та щодалі зміщує її в сторону європейської периферії;

ВСТУП

- ~ світова економічна рецесія, яка негативно впливає на показники зовнішньої торгівлі України та пов'язана із слабким зовнішнім попитом і зниженням цін на основну вітчизняну експортну продукцію, а також заходами, застосованими Росією для захисту свого внутрішнього ринку;
- поглиблення соціально-економічної диференціації регіонів України за ВРП, власними доходами місцевих бюджетів, доходами населення тощо (за цими показниками Україна вже сьогодні суттєво перевищує європейські країни);
- посилення концентрації економічного простору та розширення ареалів депресивності, що пов'язано з концентруванням фінансових ресурсів у центрах розвитку (зокрема великих містах) та їх «перелив» через банківську систему з менш заможних регіонів до більш заможних;
- підвищення рівня внутрішньорегіональної диференціації. Йдеться насамперед про посилення розриву між міськими та сільськими територіями, що призводить до збільшення кількості дотаційних сільських і селищних територіальних громад;
- дезінтеграція національного економічного простору та неефективність функціонування внутрішнього ринку країни.

Значною мірою нівелювання негативних впливів означених викликів залежить від вироблення і реалізації дієвої регіональної економічної та структурної політик. Концептуальна парадигма роботи полягає в тому, що залучення національних регіонів до процесів інтегрування у європейський економічний простір обумовлює активізацію структурних трансформацій їх економік. Зазначене вимагає, з одного боку, вироблення ефективної структурної політики, спрямованої на досягнення стійкого економічного зростання як окремих регіонів, так і держави загалом; з іншого, - спонукає до глибокого вивчення механізмів структурної модернізації економіки європейських країн та імплементації кращих зразків у практику регулювання процесів структурних трансформацій на регіональному рівні.

З огляду на це, метою представленого дослідження стало обґрунтування науково-практичних засад формування та реалізації структурної політики на регіональному рівні та детермінація стратегічних імперативів структурних трансформацій в економічному просторі регіонів України. Зважаючи на результативність структурних процесів в економіці країн-членів ЄС

та Польщі зокрема, автором широко розглянуто їх механізми реалізації регіональної структурної політики, що дозволило сформуванню низку пропозицій для України щодо імплементації кращих зразків європейського досвіду у цій сфері.

Окреслена мета визначає зміст і структуру дослідження.

У першому розділі монографії розкрито сутність таких засадничих економічних категорій, як «економіка регіону», «економічний простір», «регіон», «регіональна соціально-економічна система», «структурні трансформації» в системі сталого розвитку держави та регіонів. Регіональна соціально-економічна система розглянута з погляду середовища реалізації структурних процесів і трансформацій. Розглянуто еволюцію наукових підходів до дослідження структурних змін на мезорівні, що дозволило виокремити чинники формування сучасної структури економіки регіону.

Другий розділ монографії присвячений розкриттю теоретико-методологічних основ формування і реалізації регіональної структурної політики. Зокрема, автором сформовано концептуальний базис формування регіональної структурної політики; визначено сутність, структуру, принципи та цільові функції механізму реалізації такої політики. Систематизовано та узагальнено вітчизняні та зарубіжні моделі дослідження регіональної структурної політики. Здійснено порівняння функцій регіональної економічної політики та регіональної структурної політики. Виявлено складові механізму реалізації регіональної структурної політики, а також проаналізовано етапи її здійснення. Визначено завдання, цілі та мету державної структурної політики у частині формування промислової, інноваційної та інвестиційної політики. Особливу увагу присвячено визначенню місця регіональної структурної політики в системі цілей і завдань структурної модернізації національної економіки.

У третьому розділі монографії здійснено діагностику структурних змін в економіці регіонів Польщі в умовах євроінтеграції на макро- та мезорівнях. Значну вагу приділено аналізу структурних процесів у розрізі різних видів структури економіки регіонів: секторально-галузевої, відтворювальної, організаційно-інституційної, територіальної, зовнішньоекономічної структури економіки регіонів Польщі. Позитивної оцінки заслуговують результати оцінювання структурних зрушень у

промислового секторі економіки, що дозволило суттєво покращити позиції Польщі щодо розвитку промисловості серед країн-членів ЄС.

Четвертий розділ монографії присвячений оцінці тенденцій, специфіки та закономірностей структурної динаміки економіки областей України. Актуальним, з огляду на проблематику дослідження, є проведений розрахунок еластичності (чутливості) трансформації регіональної структури економіки та оцінка інтенсивності секторальних структурних змін економіки регіонів України. Заслугує на увагу порівняльний аналіз ефективності структурних трансформацій в українсько-польському транскордонному просторі, що дозволив виявити потенційні точки дотику для вирішення питань економічного розвитку прикордонних регіонів.

У п'ятій частині монографії розглянуто досвід структурної модернізації економіки у регіонах Польщі в умовах інтеграції в ЄС. Зокрема, визначено структурні пріоритети та інституційні засади модернізації регіональної структурної політики Польщі та оцінено вплив механізмів регіональної політики ЄС на структурні реформи в регіонах Польщі. Автором також розглянуто програмні інструменти структурної модернізації економіки Східної Польщі та результати реформування окремих промислових секторів економіки, зокрема автомобілебудування та фармацевтичної промисловості. Зазначене дозволило розробити пропозиції щодо використання досвіду Польщі в реалізації структурних реформ в Україні.

У заключному розділі монографії запропоновано концептуальну модель регіонального розвитку на засадах структурних трансформацій економіки, у межах якої обґрунтовано стратегічні пріоритети вдосконалення регіональної структурної політики в Україні. Автором визначено напрями удосконалення механізму реалізації структурної політики України на державному, регіональному рівнях, у тому числі надаються пропозиції щодо запровадження моніторингу структурних змін в економіці регіону при реалізації стратегії їх соціально-економічного розвитку. У межах роботи вагома роль належить розробці пропозицій щодо неоіндустріальної модернізації економіки регіонів України, що дозволить підвищити їх конкурентоспроможність.

Розділ 1. НАУКОВІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ СТРУКТУРНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ В ЕКОНОМІЦІ РЕГІОНУ

1.1. Економіка регіону та економічний простір: концептуалізація понять

Процеси структурних трансформацій є невід'ємним чинником модернізації економіки регіонів України та формування їх економічного простору. Від глибини, характеру і динаміки трансформацій безпосередньо залежить, наскільки швидко сформуються передумови переходу до стійкого економічного зростання держави.

Враховуючи всеохоплюючу глобалізацію економічного розвитку, потребу включення України у світогосподарську діяльність за рахунок активізації використання внутрішніх джерел економічного зростання, необхідним є оптимізація трансформацій економічного простору та його регіональних систем задля утворення нової моделі економіки, що забезпечить як довгострокове зростання, так і підвищення добробуту населення. Реалізація цього шляху потребує раціоналізації трансформаційних процесів економічного простору країни та його регулювання, прогресивних зрушень у розвитку продуктивних сил країни та її регіонів, рівень активності яких не відповідає сучасним вимогам¹.

При цьому економічний простір регіону слід розглядати як середовище трансформаційних процесів, які, своєю чергою, обумовлюють зміни у його структурі. Зазначене визначає доцільність дослідження сутності, особливостей, наукових засад формування і розвитку економіки регіону в контексті просторового підходу.

1 Пєпа Т. В. Регіональні проблеми трансформації економічного простору України: теорія, методологія, практика : дис. доктора ек. наук: 08.10.01 / Т. В. Пєпа. – К., 2006. – 410 с/